

Konradsbergs sjukhus sett genom Einar Forseths ögon.

Ordning och trivsel på Konradsberg – Sveriges första moderna sinnessjukhus

Jag tycker om denna bild. Den föreställer Konradsbergs, sedermera Rålambshovs, sjukhus i Stockholm, beläget vid Västerbrons västra landfäste. Bilden är utförd av Einar Forseth, före Västerbrons tillkomst. Den stora sjukhusparken fanns ännu intakt. Första gången jag såg tavlan fanns den hos min lärare professor Börje Cronholm på psykiatriska kliniken vid Karolinska sjukhuset. Den pryder omslaget till Gösta Hardings bok »Tidig svensk psykiatri».

Bilden andas trygghet och harmoni. Till vänster ligger den stora överläkarvillan, en självklar del av det stora sjukhusets egen värld och dess hierarki. Ordning och tillförsikt var mottot för 1800-talets vårdinrättningar.

Konradsberg ersatte Danvikens sjukhus, av Gustav Vasa förlagt långt utanför den dåvarande staden. När Carl Ulrik Sondén dömde ut det gamla Danvikens därhus använde han följande formulering:

Ordning och regelmässighet är en anstalts grundlag, dess lif och hävstång. Men huru åstadkomma någon kraftig tillämpning deraf, der hvarest intet reelt innehåll för tidens indel-

ning, sysselsättning och vederqvickelser, finnes att tillita.

Den ståtliga fasaden imponerar och framträder tydligt i Forseths målning. Detta var ingen tillfällighet. I en lärobok som flitigt användes bland arkitekter framhöll Carl Stål:

Om fråga t ex wore om ett hospital, så får byggnaden ej framställa armod och uselhet, fastän den ännas till bostad för fattiga sjuklingar.

Byggnaden stod färdig 1861 och hade ritats av en då oerfaren arkitekt, Albert Törnqvist, som senare ritade Akademiska sjukhuset i Uppsala och som tidigare hade vunnit tävlingen om Hotell Rydberg vid Gustav Adolfs Torg i Stockholm, numera rivet. Spårvägens centralkontor och vagnstallar är byggnader från hans hand som ännu finns kvar.

Sjukhusets läge på Törnqvists tid

var då helt lantligt, parken planterades först på 1870-talet och den väldiga fasaden gjorde ett nästan osannolikt intryck. Den hygieniska standarden var högre än vid någon annan institution i landet, lasaretten inbegripna. Uppvärmningen med centralvärme var så oprövad att alla rum och korridorer var förberedda för insättande av kakelugnar.

Sjukhusets yttre gavs en idealistisk prägel. Det hade ju varit lätt att låta inspärningen – den tidens behandling av sinnessjuka – bli ett arkitektoniskt grepp, men i dess ställe andas byggnaden värdighet, bekvämlighet och trygghet [1].

Med Konradsberg hade Sverige som sista nordiska land fått en modern byggnad för sinnessjukvård. Turordningen är kanske karakteristisk för utvecklingen på detta område. I Danmark fanns ända sedan 1820-talet det stora sjukhuset i Schleswig, där Esaias Tegnér vårdades på 1840-talet. Dessutom fanns även Sankt Hans sjukhus i Roskilde. I Finland stod Lappvikens sjukhus i Helsingfors färdigt år 1841. Norge hade Gaustads sjukhus utanför Oslo, som varit i bruk sedan 1855.

**MEDICIN
HISTORISK**
paus

Andades trivsel och intimitet

Konradsberg har oftast skildrats positivt, både i skrift och vid intervjuer. Detta trots att lokalerna så småningom slets ner i brist på underhåll, de sanitära förhållandena blev sämre och kylan inomhus vintertid trotsade både centralvärme och kakelugnar. Patienterna blev också alltmer trångbudda. Dessa brister har dock kompensats av vad många uppfattat som en vård med goda medmänskliga kvaliteter.

Här överläkare Olof Dagberg, 1949, i antologin »Modern svensk sinnessjukvård»:

Sjukhusets sedan lång tid planerade nedläggande har hållit tillbaka alla moderniseringssträvanden. Trots detta torde man kunna våga påståendet att det i all sin ålderdomlighet dock inger en för en anstalt av detta slag ovanlig känsla av trivsamt och intimitet.

Vad var förklaringen härtill? Kanske att institutionen var liten. Som mest tycks man ha haft 321 vårdplatser. En annan orsak kan vara att man haft relativt få överläkare, som alla dessutom tycks ha varit respekterade och uppskattade av patienter och personal. Dessa är: *Wilhelm Öhrström* (1861–1882), *Fredrik Björnström* (1882–1889), *Ernst Hjertström* (1889–1902), *Bror Gadelius* (1902–1929), professor, *Viktor Wigert* (1929–1940), professor och rektor för Karolinska institutet, *Lennart Sahlin* (1940–1943), *Olof Dagberg* (1944–1966), *Sten Mårtens* (1967–1972), schizofreniforskare, *Ruth Ettliger* (1972–1986), suicidforskare.

Första till tredje klass

På sjukhuset fanns, som vid andra sjukhus, olika betalningsklasser med

tillhörande standard. Förstaklassavdelningarna hade stoppade möbler, färre patienter per rum och bättre mat. Portionspriset för förstaklassmat var 120,4 öre, mot 46,5 öre till sjuka i lägre klass [2]:

Antalet patienter vid årets början utgjorde 250, nämligen 140 män och 110 kvinnor, af dessa tillhörde 11 första, 24 andra och 215 tredje betalningsklassen.

Ett uttryck för den tidens samhälle!

Två stora diktare vårdades på Konradsberg

Agnes von Krusenstjerna funderar och raljerar i dikten »Sjukhussal. En ung dam far till Konradsberg». Manuskriftet är daterat Konradsberg 28 november 1930. Författarinnan leker med orden trional och luminal, barbiturater som var den tidens lugnande medel:

Det är en lång väg ifrån vår Herre.
Det är en lån lång lån lång väg.

Fjärran från friska
jag dväls bland de sjuka.
Vindarna viska:
Gå till brunn efter vatten, din kruka.

Kommer inte Dären?
Är han mig på spåren?

Är jag praecox eller hysteri?
Är jag manisk eller depressi?
Har jag tagit morfin?
Är jag full utav vin
eller utav idioti?

Är jag icke la très grande paralysie générale
(bland psykoser: med vajande plymer en
väldi grann general!)
är jag sjuk utav samvetskval,
Har jag dödat min lilla chaufför,
är jag anständig tant som sig bör?

Snart så kommer därän.
Snart är därän här.
Hon hör ej till våran
kommun-ministär.

Jag är sjuk utav kärlek till dig.
Du vill icke ä-, älska mig.

Jag sitter bakom muren
kikar vint i korrekturen.
Är jag klok eller galen?

Vill du dansa med på balen?
Trio - tio - trio - nal,
lumi - lummi - dummi - nal.

Skalden Bertil Malmberg, akademiledamot, som vårdades i perioder för alkoholmissbruk, skriver om sina medpatienter:

Jag vet ej vad de känna, vilka ting
de söka, där de röra sig i ring.

– Den förste är en maharadjas son
av Ingenstädes och av Långtifrån.

Den andre heter greven av Chambord.
– Den tredje fyller tusen år i år.

Den fjärde är en kostbar vas
av idel genomskinligt glas,
där någon obeskrivlig hand
kanhända sätter ned en ros ibland.

Och de ha var sin värld och rymd,
för alla andra ögon skymd,

med egna månars makt och trolleri
och egna vintergator däruti.
Där stå de nu. Men ringen som dem band
har vidgat sig och blivit himlarand,
och ingen käre, ingen krusning stör
förhåvelsens domän där innanför.

De äro helt sitt eget mått.
De kunna icke nås av ont och gott.

Och vaktaren, som vallar dem,
han leder endast deras kroppar hem.

Oändligt fjärran därifrån
står oätkomlig maharadjans son,
står oätkomlig greven av Chambord
och han som fyller tusen år
och han som är en kostbar vas
av idel genomskinligt glas.

– Blott deras kroppar skrida i allén.
Kring dessa brinner höstens sken.

Och deras anstaltskläder slå
kring lemmar utan styrsel, där de gå.

Numera är sjukhuset, Rålambshov, nedlagt. Det är lärarskola. Jag blev den siste som höll psykiatrisk föreläsning där i den vackra kyrksalen, ett föredrag för Stockholms psykiatrihistoriska förening.

Lars Lidberg
professor i rättspsykiatri
Karolinska institutet,
Stockholm

Referenser

1. Åbom A. Om den offentliga vården. Stockholm: Liber, 1976.
2. Sinnessjukvården i riket, 1912. Stockholm: Medicinalstyrelsen.

Byggnaden stod färdig 1861, då ganska ödsligt belägen eftersom den vackra parken inte anlades förrän på 1870-talet.

